

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Ranta-Tyrkkö, Satu

Title: Sosiaalityön tulevaisuuden etiikka epävarmuuden ja ympäristökriisien maailmassa

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Ranta-Tyrkkö, S. (2017). Sosiaalityön tulevaisuuden etiikka epävarmuuden ja ympäristökriisien maailmassa. In R. Enroos, M. Mäntysaari, & S. Ranta-Tyrkkö (Eds.), *Mielekäs tutkimus : näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin* (pp. 113-138). Tampere University Press. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0606-9>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Sosiaalityön tulevaisuuden etiikka epävarmuuden ja ympäristökriisien maailmassa

Satu Ranta-Tyrkkö

Johdanto

Maailma ja Suomi sen osana on paraikaa rajussa murroksessa, jota on tulkittu niin maailmanjärjestyksen romahtamiseksi ja historialliseksi käännekohtaksi (Beck 2016, 258) kuin globaaliksi järjestelmä- tai sivilisaatiokriisiksi (Jensen & Loftsdóttir 2014; Wallerstein ym. 2014). Murroksen mittakaavaa kuvaa, että globaalisti käynnissä olevien ekologisten, taloudellisten ja kulttuuristen murrosten voi ajatella ilmentävän laajemman systeemisen kriisin eri puolia (Kallinen ym. 2011; Loftsdóttir & Jensen 2014; Beck 2016). Kriisit myös valuvat toisiinsa. Ilmastonmuutos aiheuttaa konflikteja ja siirtolaisuutta, ja talousvaikeudet ovat monin paikoin tehneet tilaa maahanmuuttovastaisen politiikan ja rasismien voimistumiselle. (Jensen & Loftsdóttir 2014.)

Artikkelini lähtökohta on, että olemme keskellä sivilisaatiokriisiä, jossa valtaosa ongelmista juontaa tavalla tai toisella ihmisen toiminnasta. Ihmiskunnan koko ajan laajenevaa vaikutusta niin elolliseen kuin elottomaan luontoon kuvaa nopeasti yleistynyt geologista aikakautta kuvaava antroposeenin (*anthropocene*) käsite, ”ihmiskunnan aika”, jona ihminen on ylivoimaisesti suurin ympäristöä muokkaava tekijä (Moore 2016; Ulvila & Wilén 2017, 199). Muita ehdokkaita aikakauden nimeksi ovat muun muassa kapitaloseeni (*capitalocene*), kapitalismin aika (Moore 2016), *chtulucene*, eräänlainen ongelmien tunnustamisen ja muiden lajien huomioimiseen pakottava aika (Haraway 2016) ja plutoseeni (*plutoscene*) (Ulvila & Wilén 2017), rikkaiden (harvain)vallan aika. Näistä etenkin jälkimmäinen korostaa ongelmien kitey-

tyvän erityisesti maailman vauraimmille alueille keskittyneen ylikuluttavan luokan elämäntapaan, joka pidemmän päälle tuhoaa muiden hyvinvoinnin edellytykset. Joiltain osin kriisipuhe heijastaakin etuoikeutettujen havahtumista heidän normaalina pitämänsä hyvinvoinnin ja turvallisuudentunteen menettämisen uhkaan, kun taas köyhille ja syrjäytetyille elämän ennustamattomuudessa ja haavoittuvuudessa ei ole mitään poikkeuksellista (Vigh 2008, 5–8). Globaalit kriisit huonontavat myös entuudestaan haavoittuvissa asemissa olevien asemaa. Esimerkiksi ilmaston lämpiäminen lisää jo nyt eriarvoisuutta ja haavoittuvuutta konfliktien, siirtolaisuuden, ruokapulan ja sairauksien taustatekijänä. (McKinnon 2012, 7.)

Tulevaisuuden ollessa epävarmaa ja ongelmien monimutkaisia ja toisiinsa kytkeytyneitä vanhat yhteiskuntien sisäiset ja väliset rakenteet eivät kaikilta osin toimi. Sen paremmin kansalliset kuin kansainvälisetkään instituutiot eivät kykene kontrolloimaan globaaleja riskejä ja globaalin kapitalismin tuottamia kriisejä (Sitra 2014, 1; Beck 2016, 261–262), vaan riskit ovat hallitsemattomia ja niiden seuraukset mahdottomia etukäteen arvioida (mt. 259). Ekologisten ongelmien ohella ratkottavana on mittavia kysymyksiä yhteiskuntien polarisoitumisesta resurssiniukkuuteen (Lähde 2013) ja maailmantalouden ja politiikan muutoksiin. Maailman väkiluvun arvioidaan kasvavan vielä pitkään, mikä lisää globaalia energian ja raaka-aineiden kulutusta ja kuormittaa ympäristön kantokykyä (Urry 2013, 106; Kasvio 2014). David Leadbeateria (2014, 12) mukaillen olen (Ranta-Tyrkkö 2017) argumentoinut, että ekologinen ja sosiaalinen kriisi on perustavanlaatuisesti materiaallinen raaka-aineiden tuotannon ja kulutuksen kriisi, johon sosiaalityön tulisi osaltaan etsiä ekososiaalisia ratkaisuja.

Sosiaalityö ei ole muusta maailmasta erillinen saareke, joten kriisit ja murrokset valuvat myös sosiaalityön tontille. Artikkelissani pohdin, miten tässä ajassa tulkita sosiaalityön perustavaa sitoumusta köyhien ja haavoittuvissa asemissa olevien suojelemiseksi. Kelpaavatko esimerkiksi kansallisvaltioiden rajat oikeuttamaan globaalia sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta ja pois katsomista niiden hädästä, jotka jäävät ulkopuolelle (Beck 2016, 263)? Entä missä määrin sosiaalityön tulisi mieltää suojelua kaipaavaksi vielä syntymättömät ihmis-

sukupolvet ja muut olennot, joiden elämää lähivuosien ratkaisut määrittävät kenties radikaalimmin kuin missään aiemmassa historiallisessa tilanteessa?

Väitän, että suomalaisessa sosiaalityössä tavallaan ollaan yllä mainittujen kysymysten äärellä esimerkiksi pakolaisten ja paperittomien kanssa työskennellessä ja toisaalta ei kuitenkaan olla. Yksittäisiä asialle omistautuneita ihmisiä lukuun ottamatta globaalin huono-osaisuuden tai maapallolla elämisen ekologisen perustan rapautumisen ei koeta kuuluvan erityisesti sosiaalityön asialistalle. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, että meillä ja muualla vahvasti kansallisen lainsäädännön ja toimintaympäristön määrittämää sosiaalityötä vaivaa syvään pinttynyt metodologinen nationalismi (Beck 2016, 259–263), toiminnan ja ajattelun kyseenalaistamaton kiinnittäminen nimenomaan kansallisvaltioon.

Samalla kun metodologiselle nationalismille on helppo löytää perusteluja sosiaalityön kansallisesta rahoituspohjasta alkaen, se kannattelee myös sosiaalityön arvopohjan kannalta ongelmallisia tulkintoja ja käytäntöjä. Vaikka metodologisen nationalismin pitkällisempi käsittely ei ole tämän artikkelin tehtävä, tällaisia tulkintoja ja käytäntöjä näyttäisivät olevan esimerkiksi Suomeen kerjäämään tulleiden itäeurooppalaisten romanien lasten palautukset lähtömaahan lasten edun nimissä (jotta eivät kerjäisi, sillä lasten kerjääminen on suomalaisen järjestelmän näkökulmasta ongelma) tai palvelujen epääminen tai rajoittaminen paperittomiksi hallinnollisilla päätöksillä tehdyiltä ihmisiltä. Metodologinen nationalismi voi siis hämärtää sosiaalityön tehtäväkentän ja eettisten ja moraalisten velvoitteiden hahmottamista suhteessa rajat ylittäviin inhimillistä elämää ja sen totuttuja kehyksiä mullistaviin ilmiöihin. Pahimmillaan kansallinen katse estää näkemästä metsää puilta jopa sosiaalityön kaltaisella alalla, jossa signaaleja menossa olevista murroksista ja niiden seurauksista on tarjolla riittämiin.

Yllä esittämästäni kritiikistä huolimatta artikkelini tarkoitus ei ole syyllistää moneen suuntaan leviävien työtaakkojensa parissa pinnisteleviä sosiaalityöntekijöitä. Oletan kuitenkin, että käynnissä olevat murrokset pakottavat sosiaalityötä muuttumaan. Osana muutosta sosiaalityön on tarkistettava suhdettaan niin kansalliset rajat ylittäviin kuin ylisukupolvisiin kysymyksiin sekä kehitettävä niitä koskevaa etiikkaa. Koska tällä erää ylisukupolvinen etiikka

näyttäisi loistavan sosiaalityössä lähinnä poissaolollaan tai olevan vain hiljaisesti, eikä julkilausuttuna tai auki kirjoitettuna läsnä, pyrin tässä artikkelissa avaamaan näkymiä tulevaisuuden etiikasta viime vuosina käytyyn monitieteiseen keskusteluun. Rajaan näkökulmani ilmastonmuutoksen mukanaan tuomiin eettisiin kysymyksiin. Keskityn erityisesti ilmastonmuutoksen torjumista vaikeuttaviin emotionaalisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin, kuten kysymyksiin siitä, miksei tieto etenevästä katastrofista saa ihmisiä toimimaan tai voisiko maailmanlopun visioita kääntää toivon lähteiksi. Artikkelin lopussa pohdin, mitä annettavaa sosiaalityöllä voisi olla näiden teemojen käsitteelyyn.

Artikkelini perustuu tulevaisuuden etiikasta löytämäni ja käsiini saamani kirjallisuuteen. Tulevaisuuden etiikan suhteen lähdin liikkeelle kahden teoksen, Stefan Skirmshiren toimittaman, vuonna 2010 julkaistun artikkelikokoelman *Future Ethics: Climate Change and Apocalyptic Imagination* sekä Tim Mulganin kirjoittaman *Ethics for a Broken World: Imagining Philosophy After Catastrophe* (2011) varassa. Näistä ensimmäinen on tulevaisuuden etiikkaa monesta eri näkökulmasta valottava tutkimusartikkelien kokoelma. Jälkimmäinen on puolestaan 17 luennon sarja kuvitteelliseen tulevaisuuden hetkeen sijoittuvan filosofian historian kurssin luentoja, joissa käydään läpi vaurauden ajaksi kutsutun 1900-luvun ja 2000-luvun alkupuolen ja sitä edeltäneen esivaurauden ajan ajattelua ja politiikkaa. Kirjan maailmassa ilmastonmuutos on riistäytynyt hallitsemattomaksi ja jokaisen uuden sukupolven selviytymisen mahdollisuudet ovat edellisiä huonommat. Kirjan luennot yrittävät auttaa opiskelijoita hahmottamaan, mitä ja miten vaurauden ajan ihmiset ajattelivat, kun he eivät yrittäneet estää tai edes suuremmin lievittää jälkipolvilleen aiheuttamaa kärsimystä. Yllämainittujen teosten lisäksi artikkelia on viitoittanut muun muassa Rob Nixonin (2011) rakenteellisen väkivallan ajallisia ja tilallisia ulottuvuuksia ajattelemaan kannustava kirja *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Monet taustalla vaikuttavat oivallukset kumpuavat lisäksi Suomen Akatemian vuosina 2014–2017 rahoittamasta, kairotoimintaa sosiaalityön näkökulmasta tarkastelleesta postdoc-tutkimuksistani ja sen puitteissa käymistäni keskusteluista ja lukemistani teksteistä.

Taustoitin näkökulmaani palaamalla hetkeksi kriisitematiikan pariin. Sen jälkeen esittelen lyhyesti tulevaisuuden etiikkaa sekä pohdin tulevaisuutta koskevien, ylisukupolvisten kysymysten näkymättömyyttä sosiaalityön etiikkaa koskevassa keskustelussa. Päätän artikkelini käymällä läpi muutamia tulevaisuuden etiikkaa koskevia teemoja sekä pohtimalla tulevaisuutta koskevan etiikan tarvetta ja mahdollisuuksia sosiaalityössä.

Kapitalismi ja ilmastonmuutos

Lukuun ottamatta niitä, jotka sinnikkäästi uskovat markkinavoimien kaikkivoipuuteen, systeemisen kriisin ydin paikannetaan yleisesti kapitalistiseen talousjärjestelmään, erityisesti sen nykyiseen globaalin kapitalismin eli uusliberalismin vaiheeseen (Harvey 2011; 2014; Kallinen ym. 2011; Padel ym. 2013; Urry 2013; Klein 2014; Wallerstein ym. 2014; Moore 2016). Kriisi ei silti kumpua yksin taloudesta, vaan sen taustalta voi löytää erilaisia ja -tasoisia yhteiskunnallisia, ideologisia ja ihmisten arkiyymmärrykseen liittyviä syitä, lisäksi kapitalisminkin voi nähdä paitsi talous- myös uskomusjärjestelmänä. Kapitalismin keskeisiin uskomuksiin kuuluvat viime vuosikymmeninä laajaa kannatusta saanut näkemys markkinavoimista ”jollakin tavalla (...) moraalisen, eettisen ja poliittisen kritiikin yläpuolella” olevana ilmiönä (Hall & Massey 2011, 187–190) sekä usko markkinoiden luontaiseen itsesäätelykykyyn (Harvey 2011, 2014).

Monille viimeistään Yhdysvalloista vuonna 2007 alkanut maailmanlaajuisen pankki- ja finanssikriisi osoitti, että uusliberaali kapitalismi voi ajaa itsensä ongelmiin, joista se ei omin avuin eikä omien oppiensä mukaisesti selviä (Harvey 2011; Kallinen ym. 2011). Kriisiä hoidettiin historian suurimmalla valtioiden pankkisektorille tekemällä interventiolla, mikä aiheutti monissa maissa mittavia supistuksia julkistalouksiin ja edelleen sosiaaliturvaan, koulutukseen ja terveydenhuoltoon, syventäen siten epätasa-arvoa. Kriisi kannusti monin paikoin myös luonnonvarojen yksityistämiseen ja nopeaan hyödyntämiseen. (Blühdorn 2014, 146.)

Kriisejä pidetään kapitalistisessa järjestelmässä enemmän sääntönä kuin poikkeuksena (Kallinen ym. 2011; Urry 2013; Harvey 2014; 2011), sillä niiden avulla järjestelmä uudistuu ja pääsee ikään kuin uusille tasoille ja vauhtiin

(mt. 11). Kriisien ongelma on niiden kova inhimillinen ja ekologinen hinta. Tyypiesimerkki tästä ovat sodat, jotka tuhoisuudessaan toimivat usein myös ponnahduslautana jälleenrakentamiselle ja uusille investoinneille. Nykyistä systeemistä kriisiä puolestaan leimaa koko järjestelmän ekologinen ja sosiaalinen kestäämättömyys. Globaali kapitalismi aiheuttaa vaurauden lisäksi monille esimerkiksi työttömyyttä ja osattomuutta, myös korkean elintason maissa. Lisäksi se on osoittautunut kyvyttömäksi ratkomaan aiheuttamiaan massiivisia ympäristöongelmia, mikä pidemmän päälle uhkaa jokaisen hyvinvointia. (Mt.; Urry 2013, 75.)

Vaikka kapitalismikin on riippuvainen luonnon säilymisestä ihmiselle elinkelpoisena, kapitalismille on ollut tyypillistä suoranainen luonnon halventaminen, eettispoliittinen halvaksi tekeminen ja piittaamattomuus talousjärjestelmän ekologisesta kestävydestä. Kun modernissa maailmassa luonnon valjastaminen ja riisto nähtiin edistyksenä (Urry 2013, 17), jälkepäin monien modernin aikaansaannosten voi nähdä perustuneen planetaaristen resurssien ”jatkuvalle ja aktiiviselle varastamiselle”, myös tulevilta ihmiskupoltilta (Moore 2016, 11). Mooren mukaan kapitalismi muodostaakin eräänlaisen pääoman kasaamisen, vallan tavoittelun ja ihmisen ja luonnon tuottamisen maailmanekologian, joka toteutuu lukemattomissa historiallisissa asetelmissa ja kokoonpanoissa. Järjestelmän kulmakiviä ovat olleet erityisesti halpa energia, halvat raaka-aineet, halpa ruoka ja halvat ihmiset (nk. *cheap natures*). Muokatessaan luontoa ihmiset ovat muokanneet myös suhdettaan itseensä, toisiinsa ja luontoon, sillä organisoidessaan luontoa kapitalismiin oleellisesti liittyvät inhimilliset organisaatiot, kuten luokat, imperiumit tai markkinat, ovat organisoineet samalla itseään. (Moore 2016.)

Nykyiset planetaariset kriisit ovat tuoneet näkyviin monia tietämiseen ja tieteelliseen ajatteluun liittyviä ongelmia ja sattumanvaraisuuksia. Kapitalismin lailla yhteiskunnallinen ajattelu on ollut sokeaa yhteiskuntien riippuvuudelle luonnon kantokyvystä. Karl Marxin ja Max Weberin kaltaisia poikkeuksia lukuun ottamatta yhteiskuntatieteissä sosiaalityötä myöten on toimittu pitkälti kuin luontoa ei olisi olemassakaan. Lisäksi esimerkiksi ilmastonmuutos monine epävarmuustekijöineen ja ajallisesti pitkine vaikutussuhteineen on aidosti vaikeasti hahmotettavissa oleva ilmiö. Vaikka ajatus il-

mastoa lämmittävien kaasujen olemassa olosta esitettiin yli 150 vuotta sitten ja fossiilisten polttoaineiden ilmastoa lämmittävästä vaikutuksesta yli 100 vuotta sitten, ilmaston lämpiämisen mukanaan tuomiin vaaroihin on kunnolla havahduttu vasta viime vuosikymmeninä. Sitä, että näin ylipäättään kävi, tukivat Urryn (2013) mukaan maapallosta avaruudesta käsin otetut, ilmastojärjestelmän hahmottamista auttavat kuvat ja tietokoneiden kasvanut, ilmastosimulaatiot mahdollistava kapasiteetti. Toisaalta myös vaikutusvaltaiset ilmastonmuutoksen taloudellisten intressiensä vuoksi kiistävät tahot organisoituivat nopeasti ilmastonmuutosta koskevan tutkimustiedon vastavoimaksi. (Mt. 37.)

Vaikka länsimaissakin on kritisoitu 1970-luvulta alkaen luonnon ohittavaa tapaa hahmottaa maailmaa, ymmärrys luonnosta kaiken – yhteiskunnallisenkin – elämän perustana syvenee hitaasti. Siitä huolimatta, että menossa näyttäisi olevan ekologian tai biosfäärin eri ulottuvuuksissaan myös yhteiskuntatieteiden keskiöön tuova paradigmanurros, yhteiskuntatieteissä maailmaa jäsennetään edelleen ensisijaisesti sosiaalisina ja taloudellisina prosesseina. Toisaalta sekä ilmastonmuutoksesta biofyysisenä faktana, että vallitsevan talousjärjestyksen, luonnonvarojen käytön ja länsimaist(uneid)en yhteiskuntien kulutuskeskeisen elämäntavan ekologisesta kestämyttömyydestä ollaan painokkaista ja vaikutusvaltaisista soraäänistä huolimatta harvinaisen yksimielisiä (Blühndorn 2014, 146). Myös Suomessa perätään ”perusteellisia muutoksia niin elämäntavoissa, yhteiskunnan rakenteissa kuin hallinnon toimintamalleissa” sekä ”uuteen maailmaan paremmin soveltuvien kulttuurien ja hallintamallien kehittämistä” (Sitra 2014, 1–3). Näihin myös sosiaalialaa velvoittaa ainakin periaatteessa Maa- ja metsätalousministeriön (2014) laatima Kansallinen ilmastonmuutokseen sopeutumissuunnitelma (Rabb 2017). Ongelma meillä ja muualla on, että analyysit tilanteen nopean ja perusteellisen muuttamisen välttämättömyydestä eivät käänny sen edellyttämiksi radikaaleiksi toimenpiteiksi (Blühndorn 2014, 146; Gasper 2014, 138).

Yksi ilmastonmuutosta koskevista huolista on, että tasaisen lämpenemisen sijaan ilmasto voi muuttua äkillisesti ja rajusti (Gardiner 2010, 84–85). Huoli pohjaa muun muassa laajoja kompleksisia systeemejä koskevan tutkimuksen havaintoihin siitä, että merkittävät muutokset syntyvät usein yhdensuuntaisten siirtymien samanaikaisuudesta ja että kompleksisten systeemien liikkumi-

nen kohti tasapainoa ei ole itsestäänselvyys. Systeemien ollessa ennustamattomia, toisiinsa sopeutuvia ja yhdessä toimivia pienetkin muutokset saattavat suistaa ne kriittisen kynnyksen yli, eli laajatkin systeemit voivat yksinkertaisesti kaatua. (Urry 2013, 70–71.) Ilmaston osalta näin voi käydä niin kutsuttujen positiivisten palautemekanismissa (*positive feedback loops*) vaikutuksesta, jos esimerkiksi suuria määriä ikiroudassa tai merien pohjissa oleva metaania vapautuu ilmakehään (Gardiner 2010, 86). Siitä, ollaanko kriittiset rajat ilmaston lämpenemisessä jo ylitetty, on vain arvioita, joskin rajana pidetään yleisesti kahta astetta esiteollisesta ajasta. Huolestuttavaa on, että myös huomattavasti suurempaa, keskimäärin 5–7 asteen lämpenemistä vuoteen 2100 mennessä pidetään suhteellisen todennäköisenä ja että monien ilmastotutkijoiden käsitys asiasta on totaalisen lohduton (Richardson 2015). Esimerkiksi Ison-Britannian meteorologian laitos arvioi vuonna 2008 yli 7 asteen lämpenemisen todennäköisyydeksi 10 prosenttia vuosisadan loppuun mennessä ja monet arviot sen jälkeen pitivät riskiä vähintään yhtä suurena. (McKinnon 2012, 6.)

Ilmaston keskimääräinen lämpiäminen yli 5 astetta olisi totaalinen katastrofi ihmisille ja useimmille muille lajeille. Maa olisi kuuma ja kuiva, huomattava osa eläin- ja kasvilajeista olisi kuollut sukupuuttoon ja ihmisten olisi selviytyäkseen pakkauduttava pohjoisen pallonpuoliskon asumiskelpoisille vyöhykkeille. (McKinnon 2012, 6.) Optimistisimmatkin arviot povaavat ankaraa vesi-, ruoka- ja energiapulaa ja sotia. Urryn (2013, 78–79) skenaario on, että rikkaat yrittäisivät suojautua eristäytymällä tarkoin vartioiduille erillisalueille, jolloin köyhempien liikkuvuutta rajoitettaisiin jokaisen digitoinnin mahdollistamalla seurannalla ja liikkuvuuden rajoittamisella. Vaikka planeetta kestäisi, järjestäytyneet yhteiskunnat ja nykykatsannossa ihmisarvoisen elämän edellytykset romahtaisivat. Varmaa on, että kukaan ei ole turvassa ilmastomuutoksen vaikutuksilta. Kaikkein suojattomampia ovat kuitenkin köyhät ja/tai eri tavoin marginalisoidut ihmiset, etenkin heistä ikänsä, sukupuolensa tai kuntosensa vuoksi haavoittuvimmat. (Mulgan 2011; Gasper 2014, 138.) Siksi ilmastomuutos on mitä suurimmassa määrin sosiaalityön asia.

Tulevaisuuden etiikasta

Viime vuosina tulevaisuutta koskevia kestävyiden ja vastuun kysymyksiä on pohdittu eettisistä ja moraalista näkökulmista tulevaisuuden etiikkana (*future ethics*, esim. Groves 2009; Skirmishire 2010a) tunnetussa monitie-teisessä keskustelussa. Samantyyppisiä teemoja käsitellään myös globaaliksi etiikkaa (*global ethics*, esim. Gasper 2014; Nussbaum 2015) ja oikeudenmukaisuutta (Tan 2017) tai ympäristöfilosofiaa (*environmental philosophy*, Mulgan 2011) koskevissa keskusteluissa. Myös ekologinen taloustiede (*ecological economics*, Brown & Timmerman 2015) sekä erilaiset liberaalia talousteoriaa oikeudenmukaisuuden näkökulmasta käsittelevät kritiikit (esim. Hobson 2004; McKinnon 2012) käsittelevät vastaavia teemoja. Aihetta käsitellään myös teologian piirissä (Jenkins 2013; Pihkala 2017). Näiden keskustelujen vakiintuneisuudesta kertoo, että niillä on tieteelliset aikakauslehtensä, kuten *Ecological Economics* (1989–), *Environmental Philosophy* (2004–) ja *Journal of Global Ethics* (2005–). Näkökulmat leikkaavat kuitenkin toisiaan. Esimerkiksi ympäristöfilosofiassa ja oikeudenmukaisuuskeskusteluissa käsitellään usein samoja poliittisen liberalismiin kannalta keskeisiä teoreetikoita John Lockesta ja John Stuart Millistä John Rawlsiin ja Robert Nozickiin. Samalla keskustelut voi nähdä jatkumoksi 1950-luvulta alkaen vahvistuneelle tietoisuudelle ensin ydin- ja sittemmin ympäristötuhojen uhkista (esim. Carson 1963) ja kasvun rajoista (Meadows ym. 1972), vanhojen uhkien rinnalle on vain tullut uusia. Yksi keskeinen teema on ilmastonmuutos ja siihen liittyvät moraaliset ongelmat.

Tulevaisuuden ollessa aina kaukaista ja vielä toteutumaton, sitä koskevia perustavia kysymyksiä ovat miten ajatella tulevaisuudesta, miten poliittisesti ja eettisesti suhtautua tulevaisuuteen ja mitä käytännön seurauksia nykyisillä valinnoillamme ja ajattelullamme on. Ilmastonmuutos ja muut globaalit riskit tekevät tulevaisuudesta hauraan ja siihen vaikuttavista valinnoistamme painavia. Etiikkakeskusteluissa toistuvatkin yhtäältä ei-vastavuoroisen vastuun ja toisaalta rakenteellisen vastuuttomuuden (Groves 2009) teemat. Millä tavoin olemme vastuussa toimintamme kauaskantoisista seurauksista? Miten tuntee myötätuntoa ihmisiä kohtaan, joita emme koskaan tapaa, tulevaisuudessa, jota emme itse elä? Miten se mitä ajattelemme tulevaisuudesta muovaa meitä ja toi-

mintaamme? (Skrimishire 2010b, 1–2, 7.) Ja edelleen: Miksi luopuisin itsekkyydestäni, kun muutkaan eivät luovu?¹

Sosiaalityössä arvot ja etiikka asetetaan yleisesti työn keskeiseksi lähtökohdaksi, onhan koko ammatti ja ala syntynyt eettismoraalisesta diskurssista. Stanley Witkinin mukaan ”sosiaalityön tekeminen on kannan ottamista siihen, kuinka ihmistä tulisi kohdella, kuinka heidän tulisi käyttäytyä toisiaan kohtaan ja mikä on yhteiskunnan vastuu jäsenistään.” (Witkin 2003, 239.) Muuttuvissa tilanteissa ja erilaisten työhön kohdistuvien odotusten alla sosiaalityön eettismoraalinen tehtävä on vaativa ja päätösten perustelu eettisestä näkökulmasta osa työtä. Työtä ohjaa lainsäädäntö, minkä lisäksi muun muassa sosiaalialan ammattijärjestöt ovat työstäneet alalle eettisiä ohjeistoja. Toisaalta myös työnantajat määrittelevät sosiaalityöntekijöiden liikkumavaraa erilaisilla organisaation linjaa täsmentävillä ohjeistuksilla. Käytännössä erilaisia eettisiä perusteita täytyy usein punnita suhteessa toisiinsa, sillä ihmisten tilanteet, kyvyt ja kokonaiselämäntilanne vaihtelevat, eikä ratkaisu, joka on hyvä yhdelle ole välttämättä sitä toiselle. (Talentia 2017.) Joustamattomien, kaikille samanlaisten toimintamallien sijaan sosiaalityön eettisyys toteutuu yleensä parhaiten eettisiä periaatteita luovastikin soveltavan tapauskohtaisen kokonaisharkinnan kautta.

Suomessa sosiaalialan ammattihenkilön eettisiä ohjeita julkaisee alan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Yli 60-sivuinen lehtinen (Talentia 2017) etenee ihmisoikeuksista, ihmisarvosta ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämisestä työtä ohjaavina perusarvoina eettisiin menettelytapoihin ja edelleen työntekijän vastuisiin, oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Mukana on myös keskeisiä otteita sosiaalialaa koskevasta lainsäädännöstä. Pääpaino näyttäisi olevan työntekijöiden eettisen harkintakyvyn tukemisessa eettisesti ristiriitaisten ja ammatillisesti vaativien tilanteiden varalta. Toisin kun aikaisemmin, ohjeiston vuonna 2017 päivitetystä versiossa viitataan keran myös tulevaisuuteen Yhdistyneiden Kansakuntien kestävä kehityksen tavoitteiden ja toimintaohjelman mainitsemisen yhteydessä (Talentia 2017, 12). Mikään ei kuitenkaan estä tulkitsemasta tulevaisuusorientoituneesta, tule-

¹ Evankelisluterilaisen kirkon järjestämässä Lasisilta-työpajassa Tampereella helmikuussa 2017 ilmastonmuutoksen torjumisen vaikeutta pohdittaessa asetettu kysymys.

vien sukupolvien haavoittuvuuden tunnistavasta näkökulmasta myös kohtia, joissa käsitellään epäoikeudenmukaisen politiikan ja käytäntöjen vastustamista (s. 22) tai yhteisvastuuta yhteiskunnan syrjivistä rakenteista (s. 23). Myös sosiaalihuollon ammattihenkilölain 4. pykälässä mainittua ammattieettistä velvollisuutta sosiaalisen toimintakyvyn, yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämisestä, syrjäytymisen ehkäisystä ja hyvinvoinnin lisäämisestä (s. 25) voi ajatella velvoittavana nykyisten lisäksi myös tulevien sukupolvien suhteen.

Toistaiseksi tulevien sukupolvien ja laajemmin muiden elämänmuotojen ja elämälle perustuvien ekosysteemien suojelu artikuloidaan sosiaalityön tehtäväksi varsin harvoin, vaikka poikkeuksiakin löytyy. Suomessa lastensuojelutyössä toimiva ja Facebookissa Ilmastonmuutos ja hyvinvointi -sivustolla (2017) aktiivisesti ilmastonmuutostietoa jakava Harriet Rabb korostanut ilmastonmuutoksen torjumisen tärkeyttä lastensuojelun ja laajemmin sosiaalityön kannalta. Tutkimuksen kentällä viime vuosina vahvistunut ekososiaalinen (Matthies ym. 2001; Helne & Silvasti 2012; Matthies & Närhi 2014; 2016; 2017), vihreä (Dominelli 2012) tai ekologinen (McKinnon & Alston 2016) (tutkimus)suuntaus on tuonut ympäristökysymykset ja ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyys- ja vastuun teemat vahvemmin osaksi sosiaalityön keskusteluja (Suomessa mm. Bardy 2015; Helne & Silvasti 2012; Helne & Hirvilammi 2017; Hirvilammi 2015; Kivipelto & Saikkonen 2017; Matthies 2017; Matthies & Närhi 2014; 2016; 2017; Närhi 2004; 2017; Ranta-Tyrkkö 2016a; 2016b; Ranta-Tyrkkö & Das 2016; Ranta-Tyrkkö & Jojo 2017; Salonen 2014; Vaarama 2010). Yhteiskuntapolitiikassa puolestaan esimerkiksi Marja Järvelä on pitänyt ilmastonmuutokseen ja laajemmin kestävyteen liittyviä kysymyksiä esillä 1990-luvulta alkaen.

Jos ekososiaalinen orientaatio on tutkimuksessa verraten uusi suuntaus, käytännön sosiaalityössä ympäristö- ja muiden ylisukupolvisten, ajassa kumuloituvien riskien pohtimiselle ei toistaiseksi ole työn paljouden ja jatkuvien muutosten keskellä aikaa eikä vaadittavaa mandaattiakaan. Huoli ihmisten ja ekosysteemien tulevaisuudesta jää vakiintuneempien tehtävien jalkoihin, eikä sosiaalista ja ekologista tai ympäristöoikeudenmukaisuutta käsitellä suhteessa toisiinsa. Näin on siitä huolimatta, että niin ongelmien ylisukupolvisuus kuin ennaltaehkäisyn tärkeys kuuluvat alan perussanastoon. Ennaltaehkäisyn

periaate on vahva muun muassa lastensuojelussa, missä suojelun toivotaan turvaavan lapselle sekä paremman lapsuuden että eväitä aikuisuuteen ja omaan vanhemmuuteen ja onnistuessaan pienentävän syrjäytymisestä yhteiskunnalle aiheutuvia kuluja (esim. Talentia, vuosiluku puuttuu). Joidenkin erityisryhmien kohdalla ylisukupolvisuuteen kuitenkin panostetaan. Esimerkiksi adoptiojärjestöt ovat sitoutuneet säilyttämään adoptoitujen adoptioon ja alkuperään liittyviä tietoja vähintään sadan vuoden ajan adoptoitujen ja heidän jälkeläistensä tiedontarpeita varten. Ylisukupolvisen vastuun käytäntöjä siis on, mutta orientaatio ei koske koko alaa. Ylipäätään tietoa siitä, mitä sosiaalityössä ajatellaan tulevaisuudesta, on niukasti.

Hyvinvointivaltioiden rahoituspohjan rapistuessa ja haavoittuvuuden saadessa uusia muotoja sosiaalityössä luulisi olevan tarvetta erilaisille tulevaisuusskenaarioille, joiden avulla voisi sekä jäsentää tulevaisuudessa odottavia haasteita, että miettiä miten niihin varautua ja vastata. Tietääkseni tällaista tulevaisuustyötä ei sosiaalityössä kuitenkaan liiemmästi tehdä, eikä tulevaisuusperspektiivi ole ihmisillä, hallinnossa tai politiikassa muutenkaan kovin pitkä. Kunta- ja aluesuunnittelussa ajallinen horisontti on pisimmillään yleensä joitain kymmeniä vuosia ja pohjaa ennusteisiin alueen demografisesta ja elinkeinoelämän kehityksestä. Useimmat ihmiset hahmottavat oman elämänsä jälkeistä aikaa lastensa ja lastenlastensa elämän kautta, mutta sen pidemmälle tulevaisuutta ja omien valintojen seurauksia on vaikea kuvitella. Rajallisuudessaankin tulevaisuutta koskevan vastuun ajattelu jonkinlaisena hoivavelvollisuutena voi silti olla avain tulevaisuudesta välittämiseen (Groves 2009).

Miksi mikään ei muutu – tulevaisuudesta välittämisen vaikeudesta

On eri asia tietää vaarasta kuin ryhtyä torjumaan sitä (Skirmishire 2010b, 9). Tulevaisuudesta välittämistä ja erilaisten sitä uhkaavien ympäristö- ja teknologisten riskien torjumista vaikeuttaa, että mittavatkaan riskit eivät välttämättä ole käsin kosketeltavia ja näkyviä, jolloin ne jäävät abstrakteiksi (Urry 2013, 147). Ympäristöriskien tiedetään resonoivan huonosti ihmisten psykologisiin toimintamalleihin, minkä oletetaan johtuvan osin siitä, että valtaosa ympäristöä koskevasta tiedosta on luonnontieteellistä faktatietoa. Silti ilmaston-

muutoskin on paitsi fysiologinen asiantila, myös sosiaalinen ja poliittinen konstruktio, jota ihmiset käsittelevät tiedollisen lisäksi tunnetasolla. Vaikka ihmiset ovat yhtäkaa sekä analyyttisiä että affektiivisiä, epävarmuutta herättävissä asioissa tunnepohjainen puoli usein dominoi, mikä syö järkeen vetoavan faktatiedon voimaa. (Gardiner 2010.) Tavallisia tapoja suhtautua ilmastonmuutokseen ovatkin asian kieltäminen, pelko ja ahdistus, tai usko siihen, että muutos saadaan lopulta hallintaan erilaisin teknologisin ratkaisuin.

Ihmisillä on tapana olla optimistisia, vaikkei siihen olisi mitään syytä, ja heidän kykynsä ratkoa ongelmia on rajallinen silloinkin, kun motivaatio toimia on korkea. Ensinnäkin ihmiset jaksavat kantaa kerrallaan vain rajallisen määrän huolta (nk. *finite pool of worry*, Gardiner 2010, 90). Jos huolenaiheita on paljon, etusijalla ovat välittömät ja lähinnä itseä olevat asiat (mt.; Pihkala 2017). Ominaisuus auttaa ihmisiä jaksamaan vaikeissa oloissa mutta ei tue kaukaisten tai liian suuriksi tai ahdistaviksi koettujen ongelmien ratkaisemisen yrittämistä. Myös päätöksenteossa tyydytään usein yhden askeleen ottamiseen suhteessa tunnistettuun riskiin, vaikka tiedossa olisi, että askeleita kannattaisi ottaa kerralla useampi (ns. *single action bias*, Gardiner 2010, 90–99). Lopputulos on, että vaikka ilmastonmuutoksen vakavuus tiedetään, teot sen torjumiseksi ovat riittämättömiä, mikä tekee käsistä ryöstäytyvistä kehityskuluista koko ajan todennäköisempiä (mt. 87; McKinnon 2012, 8).

Ratkaisujen sijaan valtavirtataloudessa ja -politiikassa ollaan lukkiuduttu teknokraattiseen kestävämyyden politiikkaan (Blühdorn 2014, 147). Näin on myös maailman vauraimpiin kuuluvissa pohjoismaisissa yhteiskunnissa, joissa sosiaalityön ja hyvinvointipalveluiden rahoitus on kytköksissä jatkuvan kasvun pakkoon (Helne, Hirvilampi & Laatu 2012). Kestävydestä (*sustainability*) kyllä puhutaan, mutta mitä enemmän käsitteen alle niputetaan erilaisia keskenään ristiriitaisia pyrkimyksiä, sitä ontommaksi sen sisältö käy (Swyngedouw 2007 ref. Blühdorn 2014, 150). Yleisesti ottaen luottamus siihen, että voimassa olevat ilmastonmuutosta rajoittavat kansainväliset sopimukset todella pantaisiin toimeen ja niiden jatkoksi solmittaisiin uusia ja entistä velvoittavampia, on heikkoa. Samanlainen skeptisyys koskee muitakin ekopoliittista toivoa herättäneitä kertomuksia, kuten ruohonjuuritason kan-

salaistoiminnan, kuluttajavalintojen tai ekomodernisaation² myötä pienistä pisaroista rakentuvaa muutosvirtaa. (Blühdorn 2014, 146.) Jos valtavirtapoliitiikassa ja -taloudessa ei ole riittävää motivaatiota muutoksiin tai ne koetaan liian hankaliksi, ilmastonmuutoksen torjumiseksi ei riitä, että osa kansalaisista siirtyy kasvisruokaan ja käyttää kestokasseja.

Keskeinen ongelma on, että markkinatalous on imperatiivi josta ei neuvotella ja johon kajoaminen on tabu (Blühdorn 2014, 146), kuten myös kulutuskapitalismille keskeisen tavaroiden tuotannon ja kuljetuksen vaatimien valtaviin raaka-aine- ja energiamäärien ekologinen ja inhimillinen hinta (Padel & Das 2010). Kun ylin kriteeri on kustannusten minimointi ja voiton maksimointi, jälki globaalisti pilkotun ja kilpailutetun raaka-aineiden ja hyödyketuotannon alimmilla portailla on usein rujoa. Vauraudessa elävät ovat puolestaan varsin haluttomia perehtymään käyttämiensä hyödykkeiden diskursiivisesti näkymättömiin häivytettyyn alkuperään ja tuotanto-olosuhteisiin (*zones of invisibility*, Brennan 2006, 111–112). Niinpä aikana, jona kasvun rajat ovat kiistämättömimmät kuin koskaan, korruptoitunut sosioekologinen malli tarjoaa onnena kuluttamista, josta on tullut yksi nykykapitalismin keskeisimmistä maailmaa ja ihmisten minuutta muokkaavista tekijöistä. Kuluttaminen koukuttaa, sillä vaikka sen rutiinit veivät aikaa, ne tarjoavat myös tilaisuuden olla näennäisen vapaa toteuttamaan itseään, jos ei muuta niin tuottamaan ja kehystämään omaa minuuttaan markkinoiden puitteissa mahdollisilla kulutusvalinnoilla. (Urry 2013, 91–106.)

Riskien ollessa hallitsemattomia ja kuluttamiseen perustuvan elämäntavan seurausten ikäviä ajatella, maailmanlopun kanssa elämisestä on tullut elämäntapa (Buell 2010, 30–31). Sen sijaan, että yrittäisimme torjua tai hillitä riskejä, totumme niihin, jopa viihteeksi asti (esim. lukemattomat apokalyptiset elokuvat). Ilmiö näkyy myös teknokraattisessa ja managerialistisessa politiikassa, joka yrittää pitää maailmaa entisellään sen radikaalin muuttamisen sijaan. Tavallista on, että ympäristöä koskeva päätöksenteko esitetään epäpoliittisena

² Eko- tai ekologisella modernisaatiolla tarkoitetaan yhteiskunnan sosioteknistä ja taloudellis-poliittista ekologisointia (Mol & Jänicke 2010), toisin sanoen aiempaa ekotehokkaampien tuotanto- ja toimintamallien kehittämistä. Ajatuksena on, että ympäristöongelmat ovat ratkaistavissa kehittämällä sopivaa teknologiaa ja ekologiset haitat minimoivia tai niitä kompensoivia järjestelmiä.

ja sosiaalisista kysymyksistä irrallisena, kun taas poliittisia kysymyksiä siitä, millaisia yhteiskunnallisympäristöllisiä asetelmia haluamme tuottaa ja miten voisimme ne saavuttaa, väistellään. (Blühdorn 2014, 150.)

Maailmanlopun kanssa flirttailun vaara on, että se luotsaa meidät syvemmälle kriisiin totuttamalla ajatukseen, että mitään ei ole tehtävissä. Jos peli on pelattu, miksi enää ponnistella (Gardiner 2010, 96)? Buellin (2010, 29) mukaan ikävimmäksi vaihtoehdoksi voi tällöin osoittautua, että maailmanloppu ei tule (ja ole), vaan se jää päälle loputtomaan tulemiseen, ihmiskunnan vanhojen vitsausten nälästä ja sairauksista resurssiniukkuuteen pahetessa sykli sykliltä. Esitellessään vaurauden ja sitä edeltäneen esivaurauden ajan ajattelua Mulganin kirja *Ethics in the Broken World* kertoo rivien välissä juuri tällaisesta maailmasta. Rikkinäisessä maailmassa joidenkin sukupolvien päässä nykyisyydestä elämää leimaa elintärkeiden resurssien säännöstely ja jatkuva puute. Pahin pula on hengityskelpoisesta ilmasta, viljelykelpoisesta maasta, ruuasta ja polttoaineista. Ilmastomallit ovat menettäneet merkityksensä, sillä ilmasto ei enää asetu mihinkään säännölliseen malliin. Valtaosa vaurauden ajalla olemassa olleista lajeista on kuollut sukupuuttoon, ja aiemmin runsasväkiset sivilisaatiot ovat jääneet veden alle tai lakastuneet kuumuuteen ja kuivuuteen. Ihmisiä asuu vain maapallon pohjoisilla vyöhykkeillä ja he elävät hiukan samaan tapaan kuin vaurauden aikana marginaalisiksi ja ajastaan jälkeen jääneiksi leimatut metsästäjä-keräilijät. Koska ruokaa ei riitä kaikille, yhteisöjen on uhrattava osa jäsenistään, jotta jäljelle jäävillä olisi mahdollisuus selviytyä. (Mulgan 2011.)

Synkistä tulevaisuudenkuvista huolimatta murrosten tai kriisien ajatellaan yleisesti tarjoavan tilaisuuksia analysoida ja toimia toisin kuin aiemmin. Yksi maailmanlopun merkityksistä on tilallinen ja ajallinen murros, joka tuo näkyviin aiemmin näkymättömissä olleita asioita (Buell 2010). Maailmanlopun läheisyys voi toimia muutoksen katalysaattorina paljastamalla maailman ikään kuin uudessa valossa ja pakottamalla valitsemaan, minkä puolesta ja mitä vastaan toimia. Myös pyrkimys pysyä vanhassa ja totutussa on valinta. Mulganin rikkinäisen maailman ihmisille vaurauden ajan ihmisten valinnat ovat käsittelemättömiä, erityisesti heidän tinkimätön takertumisensa materiaaliseen yltäkylläisyyteen. Vaikka valittavissa olisi ollut kohtuus, arvokkuus ja muis-

ta ihmisistä ja lajeista välittäminen, vaurauden ajan vauraat olivat ilmeisen ja tietoisien piittaamattomia oman elämäntapansa seurauksista. Rikkinäisen maailman horisontista käsin hämmennystä herättää myös vauraiden pohjaton nurkkakuntaisuus, ikään kuin heidän vauraisa saarekkeissa hetken kukoistanut elämäntapansa olisi ollut ainoa tavoittelemisen arvoinen. (Mulgan 2011.) Tulevaisuutta koskevaa etiikkaa peräänkuuluttavan keskustelun (mm. Skirmishire 2010b, 3, 8) meille asettama kysymys on, millaista tulevaisuutta pidämme kamppailemisen arvoisena. Kumpaa vaalimme, elämää vai elämäntapaa?

Ratkaisuna politiikka?

Murroksessa tien toiveikkaampaan tulevaisuuteen ajatellaan usein löytyvän demokratian elvyttämisestä, erityisesti ihmisten arjen ja yhteiskunnallisen päätöksenteon radikaalista (uudelleen) politisoinnista. Yksi ratkaisumalli, jota olen itsekin rummuttanut (Ranta-Tyrkkö 2016a ja b), korostaa demokratian yhtä aikaa sekä paikallista että translokaalia, rajat ylittävää mutta erilaisia paikallisia näkökulmia yhteen nivovaa voimaa. Lähtökohta on, että globaalienkin muutosten käytännön toteutus on aina paikallista; siksi tarvitaan yhtä aikaa sekä paikallisesti että globaalisti kestäviä ja oikeudenmukaisia ratkaisuja. Tällaiseen paikallistasoilta ympäri maailman rakentuvaan muutosvisioon perustuu esimerkiksi Naomi Kleinin (2014) ajatus ilmastonmuutoksen torjumisesta kumoamalla ensin sen torjumista estävä kapitalistinen järjestelmä. Myös David Harveyn (2014, 252) näkemys on, että ongelmien ytimeen pureutuvan ympäristöliikkeen on käytännössä pakko asettua hiilikapitalismia ja pääomien logiikkaa vastaan. Arjen politisoinnin ja politiikan lokalisoinnin edellytys on, että ihmiset näkisivät politiikan teon paitsi velvoittavana myös innostavana ja sitoutuisivat sen arkiseen tekemiseen.

Ongelma on, että maailmanlopun arkipäiväistyminen ei välttämättä käänny poliittiseksi analyysiksi ja muutoshaluksi, eikä asioiden uudelleenpolitiointi vielä takaa, että asiat muuttuisivat radikaalisti tai parempaan suuntaan (Blühdorn 2014). Tällä erää radikaalin ekologisen kritiikin ja liikehdinnän voimaa vesittää asioiden strategisesti tarkoituksellinen epäpolitiointi, mikä tekee ympäristöpolitiikasta epäpoliittista ekohallintaa. Kuten viimeaikainen

havahtuminen niin sanottuun totuuden jälkeiseen politiikkaan todentaa, valtaan voi nousta myös tieteenvastaisia poliitikkoja tai liikkeitä, joille kelpaavat vain omaan poliittiseen agendaan sopivat totuudet. Lopulta myös politiikkaan paluun idea saattaa perustua ajatukseen ihmistyyppistä, jota ei enää ole tai on vain harvassa. Ihmisten identiteetit ovat nykyisin pirstaleisempia ja joustavampia kuin esimerkiksi poliittisen osallistumisen vahvoina vuosikymmeninä tunnetuilla 1960- ja 1970-luvuilla, mikä tekee heistä toisenlaisia poliittisia toimijoita. Aiempaa kompleksisempien elämäntapojen hallinta ja erilaiset itsensä toteuttamisen projektit vievät aikaa ja energiaa poliittiselta osallistumiselta, eikä perinteinen ajatus vaihtoehtokulttuureissa kulminoituvasta autonomias- ta ja emansipaatiosta välttämättä toimi. Vaikka monet ekologisuu- teen liitetyt ideaalit, kuten pienimuotoisuus, paikallisuus, omavaraisuus ja hallittavissa oleva yksinkertainen teknologia ovat ideoina läsnä, vahva usko tieteellitekno- logiseen moderniin syö niiden voimaa. (Mt.)

Edellä kuvattua poliittisen toimijuuden muutosta on käsitteellistetty muun muassa demokratian ja politiikan jälkeisissä (*post-democracy, post-politics*) teorioissa. Ingolfur Blühdorn (2014, 147) arvioi vallitsevien teknomanage- rialististen lähestymistapojen entisestään vahvistavan kulutuskapitalismia ja neoliberaalia hegemoniaa. Kaikki eivät kuitenkaan ole yhtä pessimistisiä. Esimerkiksi Urry (2013) tulkitsee post-poliittisuutta osin eri lailla, vaikka hänen analyysinsä asioiden nykytilasta, kuten ilmastonmuutoksen vähättelystä politiikassa ja pyrkimyksistä ratkoa ideologisia kiistoja poliittisten prosessien sijaan teknismateriaalisella suunnittelulla, asiantuntijajohtajuudella ja hallin- nolla on pitkälti samansuuntainen kuin edellä Blühdornilla. Urryn mukaan ilmastonmuutokseen havahtuminen on muuttanut maapallolla elämisen tule- vaisuutta koskevan keskustelun suuntaviivoja ja pitänyt esimerkiksi hiilipoli- tiikan globaalin politiikan keskiössä. Poliitiikan jälkeisen politiikan sijaan ke- hittämissä saattavat olla hiiliriippuvuuden jälkeisen politiikan edellytykset: se, että emansipatorinen projekti on muuttanut muotoaan ei vielä tarkoita, että se olisi kuollut. (Mt.)

Lopuksi: tulevaisuuden etiikan tarpeesta sosiaalityössä

Tässä artikkelissa olen keskittynyt ilmastonmuutokseen, mutta seuraamuseettisen ajattelun vaade ei tietenkään rajoitu siihen ja tulevaisuutta koskeva etiikkakeskustelu on luonnollisesti paljon monisyisempää kuin mitä olen pystynyt edellä esittämään. Esimerkiksi keskustelun globaalin edustavuuden suhteen on syytä kysyä, keitä keskusteluun osallistuu (Graness 2015) ja miten keskustella monien pitkään rakentuneiden erojen, valtasuhteiden ja tietojärjestelmien yli niitä uusintamatta (Masaka 2017). Jotta keskustelu jalkautuisi erilaisiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin ja rikastuisi niistä nousevasta tiedosta, sen tulisi olla avoin erilaisille osallistumisen tavoille ja käytännöille.

Jo ilmastonmuutos muuttaa nopeasti ja väijäämättömästi maapallolla elämisen edellytyksiä ja tähänastisia elämäntapoja. Haasteista huolimatta pidän selvänä, että koko ihmiskuntaa koskettavien mullistusten keskellä kaiken toiminnan eettisyyttä tulisi arvioida yhä vahvemmin sen perusteella, millaisia seurauksia siitä on paitsi välittömästi, myös ajallisesti ja/tai tilallisesti kaukaisille toisille. Keskinäisriippuvaisessa maailmassa vastuun ja riippuvuuden piiri on väistämättä omaa ryhmää ja kansakuntaa laajempi. Muutoksessa esimerkiksi rajat kiinni -politiikoista tai erilaisten konkreettisten tai symbolisten muurien pystyttämisestä joidenkin ryhmien elämäntavan tai etnisen hegemonian turvaksi ei ole pidemmän päälle ratkaisuksi. Vaara, että ne jotka pystyvät takertuvat saavutettuihin etuihinsa tai että maailma luiskahtaa yhä vahvemmin oligarkkien ja suuryhtiöiden valtaan on kuitenkin ilmeinen.

Muuttuvat ajat haastavat huolehtimaan talouden politiikan mielekkyydestä ja syventämään yhteisvastuun ja yhdessä elämisen taitoja. Myös sosiaalityön mielekkyyden testi on, miten tehty työ ja ratkaisut palvelevat köyhiä ja haavoittuvissa asemissa olevia nykyisyyden lisäksi tulevaisuudessa, ja minkälaisia ajassa ja tilassa kumuloituvia vaikutuksia nykyisin tehtävillä ratkaisuilla on (rakenteellisen ja muun väkivallan kumuloituvista vaikutuksista ks. Nixon 2011). Kun nykytiedon varassa ilmastonmuutos uhkaa romuttaa kaiken sen mitä sosiaalityö periaatteessa ja käytännössä puolustaa, ilmastonmuutosta ei voi sosiaalityössä sivuuttaa. Ihmisten hyvinvointia ja olemassaoloa perustavalla tavalla uhkaavat planetaariset ongelmat eivät yksinkertaisesti ole asioita, joita sosiaalityö voisi oman missionsa puitteissa (yrittää) rajata oman tonttinsa

ulkopuolelle. Köyhyydellä ja haavoittuvuudella on monia yhtäaikaista ja toisiinsa limittyviä syitä, joita ratkoakseen sosiaalityön on oltava aidosti ja rohkeasti maailmaa syleilevää.

Virittyäkseen ekologisempaan suuntaan sosiaalityön olisi otettava kriittistä etäisyyttä modernin aikakauden yksilö- ja ihmiskeskeisiin lähtökohtiinsa ja nähtävä ei-inhimillisen luonto itsessään suojelemisen ja huolehtimisen arvoisena (Gray & Coates 2012, 240–241.) Sosiaalityön nykyisille instituutioille velvoite kantaa monien muiden asioiden ohella vastuuta ilmastonmuutoksen torjunnasta ja muista planetaarisen tason ongelmista voi silti olla vaikea kysymys. Nopea murros ravistelee nykyisiä instituutioita ja on vaikea ennustaa, minkälaisissa institutionaalisissa puitteissa sosiaalityötä tehdään 50–100 vuoden kuluttua ja mitä siihen mennessä on tapahtunut esimerkiksi pohjoismaisille hyvinvointiyhteiskunnille. Vaikka yksittäiset instituutiot eivät ole ikuisia eikä niiden ole tarpeen keskittyä kaikkeen mahdolliseen, institutionaalisten tehtävien reflektiivinen päivittäminen ja uudistaminen on osa niiden arkea. Kuten tähänkin asti, sosiaalityön vastuulla on tehdä omista arvolähtökohdistaan tilanneanalyysia menossa ja tulossa olevista muutoksista ja pitää, vaikka sinnitellenkin, kiinni työn mielekkyyden kannalta keskeisistä arvoista.

Kun tulevaisuus näyttää musertavan synkältä ja sen muuttaminen valoisammaksi epävarmalta ja massiiviselta urakalta, mistä voimaa ja inspiraatiota tarttua toimeen? On mahdollista, että nykyisistä postpoliittisista trendeistä ja *game over* -mielialoista huolimatta ilmastonmuutos suurimpana ihmisyhteiskuntia koskaan kohdanneena uhkana ja siitä mahdollisesti seuraava ihmisten havahtuminen oman kuolevaisuutensa lajina (Groves 2010) lopulta mobilisoi ihmiset toimimaan tilanteen muuttamiseksi. Jotta näin kävisi, ihmisten pitäisi voida uskoa, että muutos on mahdollinen. Pelkkää pelon herättelyä pidetään tehottomana tapana ajaa asenteiden ja käyttäytymisen muutosta (Hulme 2010). Sarah Amslerin (2010) mukaan nykyinen kriisi onkin syvimmiltään toiveikkuuden kriisi: viime vuosikymmenten aikana taloudessa, politiikassa ja kulttuurissa tapahtuneet systeemiset muutokset ovat kaventaneet radikaalin toivon ja vapauden tilaa. Pahimmillaan toivottomuus voi johtaa paitsi kyvyttömyyteen kuvitella radikaalisti erilainen (parempi) maailma, myös haluttomuuteen tehdä niin. (Mt.) Donna Harawayn (2016, 4) näkemys on, että

ihmiskunta on tilanteessa, jossa sen paremmin epätoivo kuin liiallinen toiveikkuuskaan eivät auta eteenpäin. Optimismin tai pessimismin sijaan meidän on korkea aika oppia elämään väkevästi (potently) ja vastavuoroisesti toistemme, muiden lajien ja aiheuttamiemme ongelmien kanssa ja kompostoitumaan kun aika on, siis elämään ja kuolemaan toisin. Urry puolestaan tähdentää, että suunnanmuutoksen kannalta ratkaisevaa on, hakeeko suuri osa ihmiskunnasta jatkossakin onnea kuluttamisesta vai jostakin muusta. Kun materiaalisesta vauraudesta on vihdoinkin tullut monille itsestänselvyyttä, pitäisi kiireesti ryhtyä harjoittamaan kulutuksen vähentämisen ja materiaalsen yltyäkylläisyyden kaaventamisen politiikkaa. (Urry 2013.)

Sosiaalityölle menossa oleva murros tarjoaa paitsi haasteita, myös mahdollisuuksia soveltaa sosiaalityölle ominaista osaamista rakentavasti ja luovasti. Rakenteellisen sosiaalityön perinteisiinsä tukeutuen sosiaalityö voi olla mukana muutokseen tähtäävissä poliittisissa prosesseissa. Lisäksi sosiaalityöstä voisi löytyä eväitä auttaa ihmisiä muutokseen vaadittavassa tunnetyössä, sillä tulevaisuutta koskevien tukalien ja ristiriitaisten tunteiden käsittely vaatii aikaa ja tilaa (Amsler 2010, 148). Tätä tilaa sosiaalityö voisi osaltaan rakentaa ja tarjota, onhan hankalien asioiden käsittely ja toisaalta konkreettinen ihmisten arjen tasolla tapahtuva muutostyö sosiaalityön ominta osaamisaluetta. Ekologisiin kysymyksiin liittyvän huolen, ahdistuksen ja syyllisyyden (niin työntekijöiden oman kuin asiakkaiden) vakavasti ottaminen ja käsittely voisi näin olla konkreettinen ja sosiaalityön nykykäytäntöjenkin puitteissa mahdollinen askel luonnolle ja ihmisyydelle tuhoisien toimintamallien ja uskomusten purkamisessa. Työssä voisi kerrankin soveltaa esimerkiksi freireläistä lähestymistapaa ja tavoitella voimaantumista niin yksilöinä kuin yhdessä, myös löytämällä ja juurruttamalla itselle ja luonnolle lempeämpiä tapoja ajatella, tuntea ja toimia. Kun näyttää siltä, että ilmastonmuutos edellyttää ihmisyyden ja sydänten muutosta, ja se edelleen uudenlaisten, toiveikkaampien tarinoiden luomista ja kertomista ihmisestä itsestään, sosiaalityö voisi olla mukana tällaisten tarinoiden kehittämisessä, kuulemisessa ja kertomisessa. Jotta uhkaavaakin tulevaisuutta jaksaisi vaalia, siihen tulisi uskaltaa suhtautua toiveikkaasti ja jopa rakastavasti.

Kirjallisuus

- Amsler, Sarah (2010) Bringing Hope to 'Crisis'. Crisis Thinking, Ethical Action and Social Change. Teoksessa Stefan Skirmshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 129–152.
- Bardy, Marjatta (2015) Ilmastokriisi ja yhteiskunnallinen neuvokkuus. *Yhteiskunta-politiikka* 80(1), 83–89.
- Beck, Ulrich (2016) Varieties of Second Modernity and the Cosmopolitan Vision. *Theory, Culture & Society* 33(7–8), 257–270.
- Blühdorn, Ingolfur (2014) Post-Ecologist Governmentality: Post-Democracy, Post-Politics and the Politics of Unsustainability. Teoksessa E. Swyngedouw & Japhy Wilson (toim.) *The Post-Political and Its Discontents: Spaces of Depoliticisation, Spectres of Radical Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 146–166.
- Brennan, Timothy (2006) The Economic Image-Function of the Periphery. Teoksessa Loomba, Ania, Suvir Kaul, Matti Bunzl, Antoinette Burton & Jed Esty (toim.) *Postcolonialism and Beyond*. Delhi: Permanent Black, 101–122.
- Brown, Peter G. & Timmerman, Peter (2015) *Ecological Economics for the Anthropocene. An Emerging Paradigm*. New York: Columbia University Press.
- Buell, Frederick (2010) A Short History of Environmental Apocalypse. Teoksessa Stefan Skirmshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 13–36.
- Carson, Rachel (1963) *Silent Spring*. London: Hamilton.
- Dominelli, Lena (2012) *Green Social Work. From Environmental Crisis to Environmental Justice*. Cambridge: Polity.
- Ecological Economics* (1989–) The Transdisciplinary Journal of the International Society for Ecological Economics (ISEE). <https://www.journals.elsevier.com/ecological-economics/>, (luettu 28.4.2017).
- Environmental Philosophy* (2004–) The Journal of the International Association for Environmental Philosophy. https://www.pdcnet.org/pdc/bvdb.nsf/journal?openform&journal=pdc_envirophil (luettu 28.4.2017).
- Gardiner, Stephen M. (2010) Saved by Disaster? Abrupt Climate Change, Political Inertia and the Possibility of an Intergenerational Arms Race. Teoksessa Stefan Skirmshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 83–106.
- Gasper, Des (2014) Future global ethics: environmental change, embedded ethics, evolving human identity. *Journal of Global Ethics* 10(2), 135–145, DOI: 10.1080/17449626.2014.933442.
- Granes, Anke (2015) Is the debate on 'global justice' a global one? Some considerations in view of modern philosophy in Africa. *Journal of Global Ethics* 11(1), 126–140.
- Gray, Mel & Coates, John (2012) Environmental Ethics for Social Work: Social Work's Responsibility to the Non-Human World. *International Journal of Social Welfare* 21, 239–247.

- Groves, Christopher (2009) Future ethics: risk, care and non-reciprocal responsibility. *Journal of Global Ethics* 5(1), 17–31, DOI: 10.1080/17449620902765286.
- Hall, Stuart & Massey, Doreen (2011) Mitä kriisi tarkoittaa? Teoksessa Yrjö Kallinen, Juha Koivisto, Lauri Lahikainen & Antti Ronkainen (toim.) *Kurssi kohti konkurssia*. Tampere: Vastapaino, 183–201. Alkuperäistekstistä Interpreting the Crisis. *Soundings* 44 (Spring 2010) suomentanut Mervi Miettinen.
- Harvey, David (2011) *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism*. London: Profile Books.
- Harvey, David (2014) *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. London: Profile Books.
- Haraway, Donna J. (2016) *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Helne, Tuula & Silvasti, Tiina (toim.) (2012) *Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli (2017) The Relational Conception of Wellbeing as a Catalyst for the Ecosocial Transition. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 36–53.
- Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (2012) *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hirvilammi, Tuuli (2015) *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hobson, Kersty (2004) Environmental Justice: An Anthropocentric Social Justice Critique of How, Where and Why Environmental Goods and Bads are Distributed. *Environmental Politics* 13(2), 474–481.
- Hulme, Mike (2010) Four Meanings of Climate Change. Teoksessa Stefan Skrimshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 37–58.
- Ilmastonmuutos ja hyvinvointi -sivusto (2017) Facebook ryhmä. <https://www.facebook.com/groups/788120347975010/> (luettu 9.6.2017).
- Jenkins, Willis (2013) *The Future of Ethics. Sustainability, Social Justice, and Religious Creativity*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Jensen, Lars & Loftsdóttir Kristín (2014) Introduction. Crisis in the Nordic Nations and Beyond. Teoksessa Kristín Loftsdóttir & Lars Jensen (toim.) *Crisis in the Nordic Nations and Beyond. At the Intersection of Environment, Finance and Multiculturalism*. Farnham: Ashgate, 1–8.
- Journal of Global Ethics* (2005–) <http://www.tandfonline.com/toc/rjge20/current> (luettu 28.4. 2017).
- Kallinen, Yrjö & Koivisto, Juha & Ronkainen, Antti (2011) Ankarat ajat. Kovenevan uusliberalismin kiihtyvä kriisiytyminen. Teoksessa Yrjö Kallinen, Juha Koivisto, Lauri Lahikainen & Antti Ronkainen (toim.) *Kurssi kohti konkurssia*. Tampere: Vastapaino, 7–33.

- Kasvio, Antti (2014) *Kestävä työ ja hyvä elämä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula (2017) Sosiaalityö ekologiisiin rajoihin mahtuvassa hyvinvointivaltiossa? Teoksessa Sakari Hänninen & Paula Saikkonen (toim.) *Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 25–39.
- Klein, Naomi (2014) *This Changes Everything. Capitalism vs. The Climate*. New York: Simon & Schister.
- Leadbeater, David (2014) Introduction. Teoksessa David Leadbeater (toim.) *Resources, Empire and Labour. Crises, Lessons & Alternatives*. Halifax: Fernwood Publishing, 12–46.
- Loftsdóttir, Kristín & Jensen, Lars (toim.) (2014) *Crisis in the Nordic Nations and Beyond. At the Intersection of Environment, Finance and Multiculturalism*. Farnham: Ashgate.
- Lähde, Ville (2013) *Niukkuuden maailmassa*. Tampere: Eurooppalaisen Filosofian Seura & Niin & Näin.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2014) Kansallinen ilmastonmuutokseen sopeutumis-suunnitelma 2022. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.11.2014. http://mmm.fi/documents/1410837/1516663/2014_5_ilmastonmuutos.pdf/1716aa76-8005-4626-bae0-b91f3b0c6396 (luettu 9.6.2017).
- Masaka, Dennis (2017) 'Global Justice' and the Suppressed Epistemologies of the Indigenous People of Africa. *Philosophical papers* 46(1), 59–84.
- Matthies, Aila-Leena (2017) The Conceptualization of Ecosocial Transition. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 17–35.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2014) Ekososiaalinen lähestymistapa rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksenä. Teoksessa Anneli Pohjola, Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: UNIPress, 87–116.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2016) Conceptual and Historical Analysis of Eco-social work. Teoksessa Jennifer McKinnon & Margaret Alston (toim.) *Ecological Social Work. Towards Sustainability*. London: Palgrave, 21–38.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2017) Introduction. It is the Time for Social Work and Social Policy Research on Ecosocial Transition. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 1–13.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati & Ward, Dave (toim.) (2001) *The Eco-social Approach in Social Work*. Jyväskylä: SoPhi, University of Jyväskylä.
- McKinnon, Catriona (2012) *Climate Change and Future Justice. Precaution, Compensation and Triage*. London: Routledge.
- McKinnon, Jennifer & Alston, Margaret (toim.) (2016) *Ecological Social Work. Towards Sustainability*. London: Palgrave.

- Meadows, Donella H. & Meadows, Dennis L. & Randers Jørgen & Behrens, William W. (1972) *The limits to growth. A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. New York: Universe Books.
- Mol, Arthur & Jänicke, Martin (2010) The origins and theoretical foundations of ecological modernization theory. Teoksessa Arthur Mol, Davis Sonnenfeld & Gert Spaargaren (toim.) *The ecological modernization reader: Environmental reform in theory and practice*. New York: Routledge, 17–27.
- Moore, Jason W. (2016) Introduction. Anthropocene or Capitalocene? Nature, History and the Crisis of Capitalism. Teoksessa Jason W. Moore (toim.) *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History and the Crisis of Capitalism*. Oakland: PM Press, 1–11.
- Mulgan, Tim (2011) *Ethics for a Broken World. Imagining Philosophy after Catastrophe*. Durham: Acumen.
- Nixon, Rob (2011) *Slow Violence*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha C. (2015) Political liberalism and global justice. *Journal of Global Ethics* 11 (1), 68–79.
- Närhi, Kati (2004) *The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Närhi, Kati (2017) The Changing Understandings of the 'Person in Environment' on Organizing Public Social Work Practice. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 301–318.
- Padel, Felix & Samarendra, Das (2010) *Out of This Earth. East India Adivasis and the Aluminium Cartel*. Hyderabad: Orient BlackSwan.
- Padel, Felix & Dankerkar, Ajay & Unni, Jeemol (2013) *Ecology Economy. Quest for a Socially Informed Connection*. Hyderabad: Orient BlackSwan.
- Pihkala, Panu (2017) Miksi ilmastonmuutoksesta on niin vaikea puhua? Monitieteellisiä näkökulmia. *Tieteessä tapahtuu* 1/2017, 23–29.
- Rabb, Harriet (2017) Kansallinen ilmastonmuutokseen sopeutumissuunnitelma 2022 ja sen toimeenpano STM:n hallinnon alalla erityisesti sosiaalihuollon näkökulmasta. XIX Sosiaalityön tutkimuksen päivät 16.–17.2.2017, Helsinki, esitelmä Sosiaalityö ja ympäristö -työryhmässä.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2016a) Ihmisoikeudet ja sosiaalityö globaalien kriisien maailmassa. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö: Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Tallinna: United Press Global, 273–300.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2016b) Optimistista, radikaalia ja yhteisöllistä sosiaalityötä. Teoksessa Irene Roivainen & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) *Yhteisöt ja yhteisöosiaalityön lähtökohdat*. Tallinn: United Press Global, 184–195.

- Ranta-Tyrkkö, Satu (2017) Whether and how could social work address the long-term socio-environmental risks caused by the extractive industries in the Arctic region? Paper presented at the HuSArctic Conference Human and Societal Security in the Circumpolar Arctic, Rovaniemi, Enontekiö and Kautokeino 25–28 March 2017.
- Ranta-Tyrkkö, Satu & Das, Arpita (2016) Grassroots ecological social work in India. Teoksessa Jennifer McKinnon & Margaret Alston (toim.) *Ecological Social Work. Towards Sustainability*. London: Palgrave, 141–157.
- Ranta-Tyrkkö, Satu & Jojo, Bipin (2017) Scopes for Adivasi-centred Ecosocial Work in an Indian Mining Region? Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 105–120.
- Richardson, John H. (2015) When the End of Human Civilization is Your Day Job. *Esquire* Jul 7 2015 <http://www.esquire.com/news-politics/a36228/ballad-of-the-sad-climatologists-0815/> (luettu 20.3.2017).
- Salonen, Arto O. (2014) Ekososiaalinen hyvinvointiparadigma – yhteiskunnallisen ajattelun ja toiminnan uusi suunta täyttyvällä maapallolla. Teoksessa Juha Hämäläinen, Sanna Ryyänen & Elina Nivala (toim.) *Sosiaalipedagoginen aika-kauskirja. Vuosikirja 2014*. (Ei paikkatietoa) Suomen sosiaalipedagoginen seura, 31–62.
- Sitra (2014) Visio Suomelle. Kohti kestävää hyvinvointia. Sitra työpaperi 31.10.2014. Kirjoittajat Justin Cook, Eeva Hellström, Timo Hämäläinen ja Vesa-Matti Lahti, toimittajat Eeva Hellström, Julia Jousilahti, Tiina Heinilä ja Laura Häkli. https://media.sitra.fi/2017/02/23213056/Visio_Suomelle.pdf (luettu 7.6.2017).
- Skirmshire, Stefan (toim.) (2010a) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum.
- Skirmshire, Stefan (2010b) Introduction. How Should We Think About the Future? Teoksessa Stefan Skirmshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 1–10.
- Swyngedouw, E. (2007) Impossible/undesirable sustainability and the post-political condition. Teoksessa D. Gibbs & R. Krueger (toim.) *The Sustainable Development Paradox: urban Political Economy in the United States and Europe*. New York: Guilford Press, 13–40.
- Talentia (ei vuosilukua) Kivenheittäjän tie. (Lapsena alkavan syrjäytymisen kokonaiskustannuksia suhteessa syrjäytymistä estäviin investointeihin havainnollistava kampanjapostikortti.) Lisätietoa www.apuaajoissa.fi, Helsinki: Talentia ry. (luettu 4.5.2017).
- Talentia (2017) *Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön ammattieettiset ohjeet*. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/> (luettu 25.4.2017).
- Tan, Kok-Chor (2017) *What is This Thing Called Global Justice?* London: Routledge.

- Ulvila, Marko & Wilén, Kristoffer (2017) Engaging with the Plutocene: Moving toward Degrowth and Post-capitalist Futures. Teoksessa Pasi Heikkurinen (toim.) *Sustainability and Peaceful Coexistence for the Anthropocene*. London: Routledge, 119–139.
- Urry, John (2013) *Ilmastomuutos ja yhteiskunta*. Tampere: Vastapaino. Englanninkielisestä alkuteoksesta Climate Change and Society (Polity Press 2011) suomentanut Jyrki Vainonen.
- Vaarama, Marja (2010) Ilmastomuutos on terveyst- ja hyvinvointiriski ja tarvitsee kansallisen strategian. Teoksessa Marjatta Bardy & Sanna Parrunkoski (toim.) *Hyvinvointi ilmastomuutoksen oloissa?* Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 151–155.
- Vigh, Henrik (2008) Crisis and Chronicity: Anthropological Perspectives on Continuous Conflict and Decline. *Ethnos* 73(1), 5–24.
- Wallernstein, Immanuel & Collins, Randall & Mann, Michael & Derluigian, Georgi & Calhoun, Graig (toim.) (2014) *Onko kapitalismilla tulevaisuutta?* Englanninkielisestä alkuteoksesta Does Capitalism Have a Future? (Oxford University Press 2013) suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus & Tampere: Vastapaino.
- Witkin, Stanley (2003) Päämääränä hyvän tekeminen. Pohdintoja ihmisoikeuksista ja etiikasta sosiaalisuudessa. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. Jyväskylä: PS-kustannus, 237–253.